

Europas opdelt erindring

Af Cecilie Felicia Stokholm Banke og Kamilla Ekholdt Christensen

Kronik i Information 3. maj 2006

Da den amerikanske historiker Jan Gross for fem år siden udgav sin bog, *Neighbours: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne*, vakte det stor opstandelse, ikke blot i Polen, men verden over. Havde Polen også sine villige bødler, lød spørgsmålet. For Gross' bog viste, at den polske lokalbefolkning havde gennemført en massakre på deres jødiske naboer i landsbyen Jedwabne under Anden Verdenskrig. Nogle blev slået ned med køller, økse eller knive. De fleste blev jaget ind i en lade og brændt ihjel. Historien er ikke ny. Den har været kendt i Polen længe, men det havde hidtil været antaget, at det var den tyske besættelsesmagt, der foretog den grusomme massakre. Polakkerne var uden skyld. Det er de ikke mere.

Jan Gross' bog er et af de mange eksempler på, hvordan fortolkningen af en meget skelsættende periode i Europas historie, i disse år gennemgår en omfattende revurdering og genfortolkning. Nye sider af historien bliver trukket frem, og rykker ved tidligere antagelser om bødler og ofre, skyld og uskyld, pligt og ansvar, modstand og samarbejde. Godt og ondt. Det gælder også i Danmark, hvor besættelsestiden er blevet gennemgået af en ny generation af historikere og journalister, der stiller andre spørgsmål til historien, og hvor Den Kolde Krig og venstrefløjens aktiviteter på samme måde er genstand for ny historisk granskning.

Under en sådan omfattende revurdering af historien er det relevant at stille spørgsmål i forhold til, hvordan vi husker. Hvad skal samfundet huske? Husker vi noget mere end andet? Spiller nutidens politik ind i den måde, vi husker på? I hvor stor udstrækning er historiekulturen, men også den aktuelle mindekultur skabt af politiske dagsordener? Hvor går grænsen mellem den videnskabelige fortolkning og den bevidste politiske manipulation?

Statsminister Anders Fogh Rasmussens efterhånden legendariske opgør med samarbejdspolitikken i Danmark under Anden Verdenskrig for snart tre år siden står for mange som et eksempel på, hvordan nutidens politiske begivenheder ofte bliver knyttet sammen med fortidens, og hvor nutidens moral vises gennem fortolkningen af fortiden.

Et andet område, som den svenske forsker Klas-Göran Karlsson blandt andre har fremhævet som eksempel på politisk-ideologisk brug af historien, er statsminister Göran Perssons bevidste satsning på oplysning og undervisning i Holocaust fra slutningen af 1990'erne. Som den første socialdemokratiske minister gik Persson i synagogen, oprettede et Forum for Levanda Historia og fire prestigefyldte internationale konferencer, den første i januar 2000, blev over fire år afholdt om Holocaust og andre folkedrab, og medførte en kolossal international prestige for Sverige.

Også indenfor EU gav den fornyede interesse for Holocaust, som ikke mindst krigene på Balkan og Srebrenica havde ført til i Europa, anledning til at reflektere over sammenhængen mellem læren fra Holocaust og de værdier, som unionen har til fælles. Således kan unionens værdier, som de er formuleret i præambelen til den europæiske forfatningstraktat, læses som et langt ekko fra Anden Verdenskrigs forbrydelser, hvor Europas negative erfaring med etnisk udrensning, forfølgelse og folkedrab blev vendt til en moralsk lære. Til noget unionen kunne være samlet om at bekæmpe. Og advare imod.

Et af de områder, som fremkalder store følelser og megen polemik, er stalinismens og nazismens indplacering i den europæiske historie og deres slægtskab eller mangel på samme. I en vesteuropæisk kontekst har nazismens folkemord på Europas jøder stået som den værste forbrydelse i kontinentets historie. Holocaust beviste al den ondskab og barbarisme, som kritikere af den vestlige civilisation op gennem 1960'erne og 1970'erne mente lå implicit i kapitalismen. Interessen for Holocaust i denne periode var således båret af en stor grad af civilisationskritik og foragt for den vestlige kapitalisme. Holocaust var kun bevist på, hvordan et helt kontinent kunne gå amok i overdreven højredrejning, i fascisme, nazisme og racisme. Der var derfor grund til konstant at minde om denne forbrydelse, som et bevis på kapitalismens ultimative umenneskelighed.

Synspunktet blev i den hjemlige politiske debat udfordret af Bent Jensen, ikke mindst i hans meget roste bog GULAG og glemsel, men også i udgivelser som den franske historiker Stephane Courtois' Kommunismens sorte bog: forbrydelser, terror, undertrykkelse og i Per Ahlmarks svenske Det öppna såret. Om massmord och medlöperi, hvor spørgsmålet blev rejst, om den kolde krigs historieskrivning bevidst havde lidt under en overfokusering på nazismens forbrydelser og en apologetisk tilgang til kommunismens forbrydelser. Som om man ikke ville se, hvad kommunismen i Sovjet havde på samvittigheden. Hvilken form for umenneskelighed, der blev udspillet her. Hvilke ofre kampen for realiseringen af den rigtige idé havde haft. Hungersnød i Ukraine under tvangskollektiviseringen i 1932-33. Tvangsdeportering af tusinder til Sibirien. Det enorme lejrkompleks, GULAG, hvor såkaldte 'fjender' af det sovjetiske system enten døde af sult og udmattelse eller henslæbte årtier som anonyme numre i et fangekartotek. Spørgsmålet har fået fornyet aktualitet med optagelsen af nye lande i EU, hvis historiske erfaring både rummer nazismen og kommunismen, og hvor forholdet til nazismens forbrydelser ikke er helt så entydige. I de nye EU-lande stiller medlemskabet krav om et opgør med fortiden samtidig med, at landene selv er ved at skabe en national identitet på baggrund af en nyfortolkning af fortiden. Det gælder for eksempel episoder som den førnævnte om byen Jedwabne, hvor en bedre adgang til kilder og det ændrede historiesyn har givet anledning til en fornyet debat om historien.

Samtidig foregår der en anden kamp i de østeuropæiske lande, der handler om retfærdighed og et opgør med kommunismen. Både offentlighed og forskning i disse lande bruger betydelige ressourcer på at etablere en ny national historie, ikke mindst med kommunismens forbrydelser på en fremtrædende plads. Det kan man bl.a. se i Budapest, hvor museet Terrorhaza er et velbesøgt rædselskabinet over den sovjetiske stats tortur, undertrykkelse og diktatur i Ungarn fra 1944 til 1989.

Opgøret med fortiden er imidlertid ikke ukompliceret og medfører ofte ganske heftige nationale debatter. For samfund, hvis fortid rummer mere skjulte sider end erhvervslivets og landbrugets samarbejde med tyskerne, kan historien være meget svær at se i øjnene. For nogle af de nye EU-lande var nazisternes besættelse en frigørelse fra bolsjevikkerne. Det gælder ikke mindst i Ukraine og i de baltiske lande, hvor lokalbefolkningen i visse tilfælde også deltog i nazisternes 'round-ups' af jøder, og hvor opgøret med fortiden især betyder et opgør med gammelt jødehad og udbredt antisemitisme. Hvordan indlemme disse landes dobbeltsidige erfaringer med såvel kommunismens som nazismen? Og hvordan rumme den kompleksitet, som opgøret med historien om Anden Verdenskrig udgør her? Kan Holocaust i et udvidet Europa fortsat være den negative

erfaringsramme, der binder medlemmerne sammen? Er det stadig her ud fra, at Europa skal finde sine værdier, og hvordan skal vi vurdere Holocausts og GULAGs betydning i den samlede europæiske historie? Hvordan skrive de to historier sammen? Som den britiske historiker og leder af Remarque Institute på New York University, Tony Judt, skriver i sin nyligt udkomne, *Postwar*, er Europa nok blevet forenet, men den europæiske hukommelse er forblevet dybt asymmetrisk. At få samling på denne hukommelse og skabe en fælleseuropæisk fortolkning af fortiden bliver en af de helt store udfordringer for Europa de næste årtier. Spørgsmålet er, om det lykkes.

Cecilie Felicia Stokholm Banke, ph.d., seniorforsker, adjunkt i historie på RUC og Kamilla Ekholdt Christensen, cand.mag i historie, forskningsassistent på Afdelingen for Holocaust og Folkedrabsstudier, DIIS

Tekstboks:

Roskilde Universitetscenter afholder i dag, i samarbejde med Afdelingen for Holocaust og Folkedrabsstudier på DIIS, en international conference, *Competing Memories. Holocaust and Gulag in European History*, der sætter fokus på mindekultur og kampen om historien i Østersøområdet, dvs. de baltiske stater, Polen, Tyskland og Skandinavien. Konferencen er åben for alle. Mere på www.ruc.dk/hist eller www.diis.dk